

DET FÖRRYCKTA CYPERN

Av kapten HANS PLOGVALL

Över hela Cypern-frågan vilar en stämning av förryckthet. Denna stämning förtätas när man kommer ner till Cypern och konfronterar med verkligheten, som såväl i ett stort antal detaljer som i helheten förefaller nästan orimlig. Som FN:s biträdande generalsekreterare dr Ralph Bunche förklarade efter sin visit därnere "ibland vägrar man att tro på vad man ser". Rashat med rötter i förhomerisk tid, förlegad 1800-tals nationalromantik, gamla familjevendetter samt högst färska och personliga motsättningar, alltsammans ligger lagrat i en explosiv blandning färdigt att flyga i luften vilken sekund som helst. Men samtidigt går vardagslivet sin gång fullkomligt ostört. Om man inte råkar komma in i ett turkiskt kvarter eller stöter på någon befästning kan man inte tro att ön befinner sig invecklad i vad som i brist på adekvat benämning kan kallas ett inbördeskrig.

Det som är mest irriterande med Cypern är problemets storleksordning. Det är fullkomligt absurt att en befolkning som inte är större än halva Storstockholms skall kunna äventyra världsfreden. Att 500 miljoner kineser under en diktatorisk

regim utgör ett hot för Sydostasien är begripligt, men att 550 000 cyprioter skall ha ens teoretisk möjlighet att sätta Mellersta Östern i brand är närmast oförläpigt.

— Påven, hur många divisioner har han? frågade Stalin buttert när han fick höra talas om den lilla obetydliga Vatikanstaten. Men påven har ett andligt inflytande över en stor del av den västliga världen, som inte kan definieras i siffror. Cyprioter däremot har inget inflytande alls. Makarios' och vicepresidenten Kuchuks makt upphör definitivt på Cyperns stränder. Även om Cypern-frågan är en dominerande faktor i Turkiets och Greklands politik, både in- och utrikes, påverkas dessa stater i mycket ringa mån av beslut som de nämnda potentaterna fattar; Makarios och i synnerhet dr Kuchuk följer tvärtom de direktiv de får från Ankara och Aten.

På Cypern finns inga sociala problem, ingen överbefolkning, ingen bostadsbrist, inget flyktingproblem (inte före 1964, alltså), ingen slum, ingen nämnvärd arbetslöshet. Ön har näst Israel den högsta per capitainkomsten av alla Medelhavsländer. Industrin — livsmedel, frukt, vin, gruvor och turister — var stadd i lovande utveckling. De båda brittiska baserna

Dhekelia och Akrotiri gav arrendepengar samt arbete åt tusentals cyprioter. Vägarna är utmärkta och klimatet ljuvligt. Om det någonsin funnits ett folk som haft anledning att vara nöjt med tillvaron — förutom det svenska — så är det cyprioterna. Det är verkligen ett område som FN *inte* borde behövt öda några pengar på.

Skälet till den förryckta situationen på Cypern är att det visserligen finns en självständig stat Cypern, men det finns inget cypriotiskt folk. På ön bor 442 000 människor som anser sig vara greker. Antropologiskt sett är de av blandad härkomst, och bär spår av de otaliga erövrare — hellener, fenicier, assyrier, egyptier, makedonier, ptolemeer, romare, byzantiner, franker, genuesare, venetianare, saracener, ottomaner — som i tur och ordning landstigit på ön. Men de uppfostras till greker. De talar grekiska, skriver och läser grekiska bokstäver, hissar grekiska flaggor, firar grekiska högtidsdagar och kungajubileer, betraktar Aten (eller kanske snarare det byzantinska Konstantinopel) som sin enda och naturliga huvudstad och insuper med modersmjölken längtan efter Enosis — återförening med moderlandet. Detta är återigen ett drag av det absurda i Cypern-problemet: att denna välmående ös grekbefolkning skall längta efter en förening med Sydeuropas mest utpräglade u-land, något som i varje fall inte Cypern kan dra någon fördel av.

På ön finns dessutom 104 000 personer som betraktar sig som turkar. De stammar från en ockupationstrupp på 30 000 man som lades i garnison på Cypern sedan Stora Porten år 1571 erövrat ön från Venedig. Till utseendet skiljer sig öns turkar idag föga från grekerna. Ingen främling kan se skillnad på dem, med undantag av att det finns ett inslag av blonda och ljushyade (samt några negrer) bland turkarna, men inte bland grekerna: troligen resultatet av hustrurov och omvändelsearbete bland nordiska korsfarares ättlingar.

Turkarna har i alla tider hållit sig avskilda från grekerna, från början av religiösa skäl, sedermera av tradition. Idag ger inte de muhammedanska turkarna intryck av att vara särskilt begivna på religion, i det fallet är grekerna betydligt aktivare. Även öns kommunister sägs vara goda ortodoxa kristna. Blandäktenskap mellan folkgrupperna har i alla tider varit sällsynta och ingen blandad folkgrupp har någonsin uppkommit. Turkarna betraktar sig som förlorade barn av Turkiet: de använder turkisk flagga, talar turkiska, har turkiska namn på alla öns orter så att den som oförberedd får se en turkisk karta inte känner igen någonting, läser turkiska tidningar, iakttar Islams helgdagar, och betraktar Ankara som sin huvudstad och Kemal Atatürk som sitt nationalhelgon.

Ända in till de sista decennierna har Cypern varit en ö med jordbrukare, där folket bott i små, tätt sammanpackade byar. Till antalet är Cyperns byar 626, varav övervägande antalet rena grekbyar, ett ganska litet antal rena turkbyar, och intill 1963 summa 106 blandade byar. Grek- och turkkvarter i städerna och de blandade byarna var skilda åt, men före 1958 inte alls renodlade. Förhållandet mellan folkgrupperna var fredligt. Ett undantag från den regeln var massavrättningarna år 1821. Då torterades och hängdes eller halshöggs 480 ledande grekcyprioter, med ärkebiskop Kyprianou i spetsen, av öns turkiske guvernör. Åtgärden var ett led i en verksamhet som syftade till att övertyga grekcyprioterna om det olämpliga i att delta i grekernas just igångsatta uppror på Europas fastland, och den visade sig verksam. Cypern förblev lugnt, men betraktades ännu i decennier som den mest förtryckta delen av det ottomanska imperiet. Många cyprioter emigrerade, i enlighet med en tradition som utbildats på ön under perioder av hungersnöd, torka, jordbävningar, farsoter och tre sekler av stundom slapp, stundom blodig men alltid nyckfull och ineffektiv turkisk regim.

1878 övertog engelsmännen ön som pant för turkiska skulder från Krim-kriget. Formellt var cyprioterna turkiska undersåtar fram till 1914, då Storbritannien annekterade ön därför att Turkiet slöt upp på tysk sida i världskriget. Cypern var sedan en engelsk koloni till 16 augusti 1960, då den blev självständig, fränsett 250 kvadratkilometer engelska "suveräna baser". Gränserna till dessa är noga utritade på kartor, men i terrängen på platsen finns inte ens ett tryckt anslag om saken. Engelsmännen gav åt Cypern — liksom åt alla sina kolonier — lugn, administrativ reda, militär pompa och ett beteendemönster för överklassen. Under båda världskrigen och därefter spelade Cypern en betydelsefull roll som militärt basområde, så betydelsefull att den engelska regeringen vägrade att ens överväga tanken på att ändra Cyperns status. Ön var och skulle för all framtid förbli en kronkoloni, speciellt som de andra kolonierna i Mellersta Östern — och därmed alltfler brittiska baser — smalt bort i ökande takt.

Enosis som idé dök upp redan på 1800-talet. 1931 resulterade den i en leksaksrevolt, som var föga mer än ett upphetsat demonstrations-tåg, och guvernörens palats brändes ner. Resultatet blev att ärkebiskopen, som av tusenårig tradition är grekcyprioternas politiske likaväl som andlige ledare, förvisades; någon ny fick inte på länge väljas i hans ställe och ett nytt guvernörspalats — där idag Makarios residerar under brittisk vapensköld — byggdes för extra utdebiterade cypriotiska skatter. Flaggan

som användes vid resningen förvisas idag med stolthet i EOKA-museet i Nicosia.

Engelska regeringens vägran att överväga någon självständighet för Cypern resulterade i en ny resning som började den signifikativa dagen 1 april 1955, då ett antal sprängladdningar, i regel harmlösa, började explodera överallt på ön. Det smällde i trädgårdar, vid husväggar, i brevlådor och litet varstans, men så småningom också i polisstationer, kontorsrum och militärförläggningar. Så småningom började också folk bli skjutna i bakhåll: engelska officerare och soldater, civila engelsmän och poliser, men också grekcypriotiska poliser, engelsksympatisörer, regeringsanställda samt civila greker som misstänktes för att vara angivare eller i övrigt var illa omtänkta. De enda som definitivt var skyddade mot EOKA var turkcyprioterna — dem ville grekerna inte få emot sig.

Det var inte så många som döddes under EOKA-revolten. Från starten fram till 19 februari 1959, då London-överenskommelsen undertecknades, uppgår förlustsiffran till sammanlagt 508, varav inte fler än 112 i engelsk uniform. Nio greker hängdes, för mord, mordförsök eller enbart vapeninnehav. De flesta av de 508 omkom i kravaller mellan turkar och greker. Att kalla tillståndet på Cypern för en revolt är missvisande. Det var på sin höjd en militärt ledd under-

jordisk motståndsrörelse. En annan kolonialstyrelse än den brittiska skulle förmodligen med litet hänsynslösare metoder — t. ex. massdeportation efter rysk modell eller massaker efter turkisk — ha kunnat undertrycka alltsammans och gjort slut på lönnmord och partisaner i bergen, men för kolonialguvernören på Cypern lyckades detta inte, trots att han i praktiken var enväldig, kunde införa rigorösa undantagslagar och tidvis hade upp till 30 000 man engelska trupper till sitt förfogande.

Det hände ganska mycket i världen och Mellanöstern i övrigt under denna period, Cyperns s. k. Emergency: Ungern, Suez-kriget, revolten i Irak, Libanon. Vad som skedde på Cypern kom en smula i skymundan, vilket nästan är synd, för det är fantastiskt som en rövarroman. EOKA-ledaren var den Cypern-födde grekiske översten Grivas, som länge dolde sig under namnet Dighenis — en legendarisk hjälte från grekisk medeltid — och som ledde sina män, mest 20-års universitetsstuderande, med järnhand. Historien om The Emergency är uppfylld av pittoreska detaljer: spännande jakter i bergen, där Grivas kom undan flera gånger i sista ögonblicket, helikoptrar som svävar över grottor och släpper ner sprängladdningar över gömda EOKA-män, angivare i mörkblå yllehuvor så att de inte skall bli igenkända och drabbas av EOKA:s hämnd, Grivas utförliga dagböcker,

nedgrävda i flaskor, som hittas av engelsmännen, EOKA-män som flyr med hjälp av sammanknutna lakan eller under våldsamma strider på sjukhus där de låtsats vara svårt sjuka, en bomb som läggs i guvernören fältmarskalk Hardings säng men klickar m. m. Men där finns också många ruskigheter. Engelsmännen upprättar förhörläger, där flera tusen grekcyprioter sitter inspärrade utan att vara anklagade för brott, förhörspoliserna använder tortyr, demonstrerande skolbarn piskas till straff, kollektiva böter införs för byar och städer där EOKA-män visat sig, folk hängs — och EOKA avrättar brittiska soldater som gisslan — och civila greker dräps och skadas när engelska trupper stormar byar där EOKA-män misstänks.

Med dessa metoder drev engelsmännen de från början troligen inte särskilt EOKA-entusiastiska grekerna in i motståndsrörelsen. Brytningen mellan greker och turkar var därmed oundviklig. Turkarna kunde nämligen inte acceptera Enosis, som EOKA stred för. De höll sig länge neutrala, men när grekerna lämnade polisen — där de sköts ner av EOKA och misstrodades av engelsmännen — måste engelsmännen ersätta dem med turkar. Därav uppkom sammanstötningar mellan grekisk civilbefolkning och turkisk polis. Rashatet, slumrande sedan 100 år, flammade upp och resultatet blev våldsamma kravaller.

Det som skedde på Cypern dirigerades då som nu i stor utsträckning från Aten och Ankara. Den grekiska regeringen och grekisk press stödde i möjligaste mån EOKA-revolten. Makarios, som förvisats till Seychellerna i Indiska Oceanen 1956 och frisläppts ett år senare — dock förbjuden att återvända till Cypern — satt i Aten som grekcyprioternas erkände ledare. Raskravallerna på Cypern planerades i Ankara.

Turkiet reagerade nämligen förklarligt nog mot bilden av ett Cypern under Grekland. Ankara myntade därför parollen "greker och turkar kan inte leva tillsammans varför Cypern måste delas!" och gav order om att den saken skulle bevisas. Över hela Cypern stormade turkarna grekiska affärskvarter sommaren 1958. Grekcyprioterna gav igen efter förmåga. Dödsoffren blev över hundra. Inbördeskriget tycktes stå för dörren, skriver Cyperns siste guvernör, sir Hugh Foot.

Det hela upphörde mycket plötsligt, sedan Irak-revolten och Libanon-krisen utmynnat i ett löfte om en väldig dollarhjälp till Turkiet, som var USA:s snart sagt enda därefter återstående allierade i Mellanöstern. Premiärminister Menderes var villig att betala priset: en kompromisslösning på Cypern. Turkarna på ön höll sig därpå lugna, det var bara engelsmännens jakt på EOKA som fortsatte med växlande framgång.

mest irriterar honom är den inter-

I februari 1959 kom den grekiske utrikesministern Averoff och hans turkiske kollega Zorlu (sedermera hängd tillsammans med sin förman Menderes) överens vid ett möte i Zürich om vad som borde ske med Cypern. De båda Nato-länderna, nyss hätska rivaler om Cypern tillkännagav för Storbritannien vad de kommit överens om rörande denna dess koloni. Macmillan, med Moskva-besök omedelbart förestående och valet att tänka på, accepterade tacksamt. Macmillan-planen för Cyperns framtid som framlagts i juni 1957 och som engelsmännen ännu i december 1958 bestämt förklarade skulle genomdrivas i enlighet med regeringens beslut, stoppades undan på en hylla, och den s. k. London-överenskommelsen lades i stället till grund för Cyperns nya konstitution, som efter mycket trassel kunde träda i kraft 16 augusti 1960.

Grundtanken i konstitutionen är ganska vacker. Varje folkgrupp skall sköta sina egna angelägenheter och de två skall sedan tillsammans sköta det gemensamma. Vidare är turkarnas rättigheter mycket noga skyddade. Varje beslut i det gemensamma representanthuset skall godkännas av en majoritet ur varje folkgrupp. Där finns 35 greker — varav f. ö. 5 kommunister — och 15 turkar. Åtta turkar kunde därför blockera varje beslut. Ett av de första som blockerades var förnyandet av la-

gen rörande bl. a. inkomstskatt, vilket skedde i mars 1961. Efter april 1961 har alltså skatteindrivning varit olaglig på Cypern!

I statstjänst, som på Cypern liksom i andra f. d. brittiska kolonier, är den högst ansedda och bäst betalda anställningen, garanterades turkarna 30 procent av alla poster, i krigsmakten (summa 400 man) 40 procent. När detta skulle tillämpas utbröt ett flertal delvis högst personligt färgade kompetenstvisiter, som fördes vidare till den konstitutionella domstolen. Många turkar saknade formell kompetens, och grekerna saboterade i viss utsträckning anställning av de övriga. Tvisterna blev oräkneliga och ordföranden i konstitutionella domstolen lämnade sin post.

De fem största städerna skulle ha skilda kommunala förvaltningar, vilket ställde till oändligt besvär med vatten, avlopp, elektricitet och annat. Samarbetet fungerade inte. Också rättsväsendet var kluvet: en turk kunde bara dömas av en turkisk domare, en grek av en grekisk, i ett blandat mål måste en särskild blandad domstol träda in.

Det blev snart klart att det minimum av samarbetsvilja som fordrades, för att en så komplicerad grundlag som denna skulle fungera, inte existerade. Det är också möjligt att samarbetet avsiktligt saboterades från Makarios sida, för att framtvinga en ändring av konstitutionen. Det som uppenbarligen

ventionsrätt som förbehållits Storbritannien, Grekland och Turkiet. Resultatet av detta blev i varje fall både vrede och rädsla på turkisk sida. Konstitutionen var ju turkarnas skydd mot grekisk dominans. Fungerade inte den var de utlämnade åt majoriteten — och där fanns det många som inte glömt vad som hände 1958. Vad som återstod var då inte annat än att på nytt ta upp idén om delning, vilket måhända skulle kunna genomdrivas med Turkiets stöd.

Ungefär så måste tankegången ha varit på turkisk sida på Cypern före utbrottet av fientligheterna vid jultid 1963. När den faktiska planeringen började är omöjligt att nu säga, men uppenbarligen måste turkcyprioternas starke man Rauf Denktash fått försäkringar om att Turkiet skulle förbereda en intervention med sin flotta från Isken-derum. Ett invasionshot borde vara ett mäktigt argument! I praktiken har det ju sedan visat sig att argumentet inte var starkt nog, trots — eller möjligen därför — att det nu använts ett flertal gånger sedan jul, allvarligast kanske i början av juni.

Vad som samtidigt planerades på grekcypriotiskt håll är svårt att säga. Makarios presenterade i slutet av november 1963 en lista på 13 punkter, där han ville ha grundlagen ändrad. Det är möjligt att detta påskyndade brytningen. Det är också möjligt att grekcyprioterna från början trodde att frågan

skulle kunna lösas utan att det kom till strider. I varje fall var det turkarna som var bäst förberedda när skottlossningen började natten till 20 december. I en del blandade byar hade de redan övergivit sina bostäder och flyttat till större och mer lättförsvarade turkbyar. När bråket började försvann också de turkiska poliserna — i de fall inte grekerna var snabbare och lyckades arresteras och avvärpa dem.

Engelsmännen ingrep genast för att hindra fortsatt strid. Det överenskomms om eldupphör (ett av de säkraste sätten att förvissa sig om fortsatt eldgivning på Cypern, har det sedan visat sig) och en neutral zon, Gröna Linjen. Engelska försök att få dit en Nato-styrka strandade sedan på Makarios' nej, sedan den ryske regeringschefen mullrat i bakgrunden. I stället blev det en FN-styrka, välkommen av turkarna som ett skydd mot militära aktioner och terrordåd från grekernas sida, och av grekerna som en garanti mot turkisk invasion och en inkomstkälla i stället för uteblivna turister. Styrkans befogenheter har varit näst intill förödmjukelse begränsade.

På grekcypriotiskt håll satte man omedelbart efter julhelgens strider igång med att beväpna alla vapenföra. Det är möjligt att vapenimport — eller också kan man kalla det smuggling, för vapenanskaffning är grundlagsstridig — börjat redan långt tidigare, men efter nyår blev den intensiv. Vapen kom

bevisligen från Grekland och inköptes troligen både i Egypten och Libanon. Vidare upplivades traditionerna med hemslöjd från EOKA:s dagar och yrkesskoleelever arbetade natten igenom på att borra kpistpipor och svarva kolvar. Extremistledare, både nationalisterna på högerkanten och kommunisterna, satte upp privata arméer med pittoreska uniformer. Makarios samlade så småningom allihopa i nationalgardet, och satte dessutom igång med att rekrytera "Den heliga brigaden", sammansatt av frontkämpar från andra världskriget. Mellan 50 000 och 60 000 greker står idag under vapen.

I februari satte grekerna igång med att göra upp räkningen med turkcyprioterna. By efter by anfölls med deras speciellt utbildade taktik med en pansrad grävskopa eller bandtraktor i spetsen (detta jämte de sandsäcksbefästa Coca-Cola-stånden är de nyheter inom krigskonsten som Cypern haft att erbjuda den krigshistoriskt intresserade). Man sköt civila, mest kvinnor, barn och krymplingar, tog gisslan, förstörde bostäder och bedrev en fullt Balkan-mässig gerillakrigföring. Ruinerna av turkkvarteren finns nu överallt på ön. Det bör dock framhållas att det alltså finns ett 50-tal blandade byar där turkar och greker bor sida vid sida, och där skottlossning är sällsynt eller obefintlig. Antingen är turkarna här så starka att grekerna aldrig vågat sig på dem, eller också, van-

ligen, är de hjälplösa. Engelska förband ingrep i striderna, så snart de kunde och hjälpte därvid helt naturligt turkarna, dels därför att det var dessa som blev anfallna, dels därför att engelsmännen tycker illa om grekerna sedan EOKA-tiden, medan turkarna alltid varit lojala. Ett otal sammanstötningar mellan engelsmän och greker i form av gatuslagsmål och dylikt har också ägt rum — sällan rapporterade av den engelskvänliga internationella pressen.

Striderna har som bekant fortsatt även sedan FN kom dit. Det mest upprörande var när i slutet av april grekerna satte in ett fullt militärt anfall, två kompanier i bredd, mot turkarna kring det bekanta korsfararslottet St. Hilarion. Inte bara turkarna utan även FN och möjligen också president Makarios — som har en smula svårt att hålla sina kämpar under kontroll — togs med fullständig överraskning av detta nattanfall. Och det mest absurda i denna affär som är så full av absurditeter, var spektaklet kring Ledra Palace hotell i Nicosia, där mitt framför ögonen på FN:s medlare Tuomioja och hela världspressen, och mitt under fötterna på engelska FN-soldater som gick vakt på hotellet, EOKA-män satte igång med att befästa de fönster som vetter mot turkkvarteren. Vid ett tillfälle var det på håret att det kom till skottlossning mellan engelsmän och greker. Vid ett par tillfällen sköt turkar och greker

friskt på varandra, men livet på hotellet fortsatte som vanligt.

Någon lösning av konflikten är inte i sikte. Turkarna på ön är med skäl skräckslagna och desperata. De kommer med visshet att vägra att gå tillbaka till någon grekisk överhöghet eller att återvända till de hem som i stor utsträckning är raserade. Lika otänkbar är den turkiska lösningen, delning av ön. Det skulle innebära en väldig befolkningsomflyttning på Cypern, vilken grekerna absolut kommer att motsätta sig, i synnerhet som den del turkarna önskar sig, den norra kusten, är den mest grönskande och värdefulla marken på Cypern, bevattnad från Kyrenia-bergen. Ett annat förslag, att flytta alla turkar till Rhodos och alla Rhodos' greker till Cypern, är också alltför radikalt för att genomdrivas.

Man kan inte heller lämna Cypern åt sitt öde och låta folkgrupperna göra upp själva, vilket ju vore frestande. Det skulle betyda att Turkiet omedelbart intervenerade, med en trolig massaker av öns greker som följd. Och engelsmännen kan inte lämna Cypern. Det är nästan deras enda återstående pålitliga bas i Mellanöstern. Cyperns strategiska läge är vidare så viktigt att perspektivet av en kommunistisk regim där måste te sig närmast mardrömsaktigt för Nato:s militärer. Och kommunisterna är starka på Cypern, även om detta huvudsakligen beror på att deras fackföreningar är bäst skötta.

FN torde alltså få stanna på Cypern, vanmäktigt betraktande hur Makarios bygger upp sin militära styrka. Förmodligen kommer det inom kort att avslöjas att han köper vapen från Sovjet. Ändamålet är, enligt vad grekcyprioterna själva övermodigt deklarerar med en brist på sinne för realiteter som är så stor att man vägrar tro på den innan man sett den, att göra försvaret så starkt att man kan avslå den turkiska invasionen!

Medan detta sker skall alltså världsorganisationens trupper ligga i fält på Cypern, avvaktande den stund när Makarios förklarar att han inte behöver dem längre. Under tiden får de väl göra som den cypriotiska turistpropagandan villigt föreslår dem, skicka efter sina familjer och låta dem "njuta av Cyperns ljuvliga klimat och underbara badstränder".

Det är dock möjligt att de överläggningar som i slutet av juni ägt rum i Washington mellan USA:s president och premiärministrarna i Grekland och Turkiet kan resultera i någon överenskommelse mellan dessa båda länder. Resultatet skulle då bli att en lösning på tvingades folkgrupperna på Cypern från Aten och Ankara, d. v. s. det samma som skedde 1959. När man betänker resultatet av denna förra överenskommelse är det dock svårt att vara optimist inför utsikten av en ny. Cypern är, sitt lilla format till trots, ett verkligt otrevligt frät-sår i Nato-försvaret.